

Selçuk ve Çevresinde Osmanlı İdaresindeki Gayrimüslim Tebaanın İmar Faaliyetleri

M. Sacit PEKAK - Suavi AYDIN*

Özet

Selçuk ve çevresindeki 19. yüzyıla ait kiliseleri tanıtmayı amaçlayan bu çalışmanın ilk bölümünde bölgenin demografik yapısı ele alınmıştır. 19. yüzyılda Selçuk ve çevresindeki yerleşmelerde yoğun bir Ortodoks Rum tebaa yaşamaktadır. Osmanlı vatandaşı olan Rumlar özellikle 19. yüzyılda yoğun bir imar faaliyetine girmişlerdir. Ancak bu yapılardan çok azı günümüze gelebilmiştir. Yazımızda, Selçuk'a bağlı Şirince köyündeki iki, çevresindeki üç kilise mimari ve bezeme özellikleriyle tanıtılmıştır. Ayrıca, bölgede tespit ettiğimiz ve işlevini saptayamadığımız iki yapı ele alınmıştır.

The Construction Activities of the Non-Muslim Population under the Rule of the Ottomans in Selçuk and her Vicinity

Abstract

The first part of this study intended to introduce the 19th century churches in Selçuk and her vicinity, will deal with the demographical structure of Selçuk. During the 19th century, overcrowded Greek Orthodox population was living in Selçuk and her vicinity. Being Ottoman citizens, the Greeks hadagreat contribution in dense architectural activities. Unfortunately, very few examples have been survived.

In our paper, two churches in Şirince village, and three in her vicinity will be taken into consideration in respect to their architectural and decorative features. Besides, two building with unabermind functions will also be regarded.

Selçuk ve çevresindeki gayrimüslim tebaanın imar faaliyetlerini konu alan bu çalışma iki bölümden oluşmaktadır: İlk bölümde Selçuk'un 19. yüzyıldaki demografik yapısına¹ değinilecek, ikinci bölümde bölgede yaptığımız yüzey araştırması sırasında saptan-

(*) Yrd. Doç. Dr. M. Sacit Pekak, Hacettepe Üniversitesi, Sanat Tarihi Bölümü
Dr. Suavi Aydın, Hacettepe Üniversitesi, Antropoloji Bölümü

(1) Bu makalenin tarihsel demografiyle ilgili kısmı Dr. Suavi Aydın, yapılar ve imar faaliyetleri ile ilgili bölümü ise Dr. Sacit Pekak tarafından kaleme alınmıştır.

yabildiğimiz kiliseler ile henüz işlevlerini tam olarak belirleyemediğimiz birkaç yapı tanımlanacaktır.²

Osmanlı İmparatorluğu için 19. yüzyıl büyük değişimlerin yaşandığı bir süreç olmuştur; imparatorluğun dünya siyaseti içinde değişen konumunun yanısıra içte de önemli değişiklikler gözlenmiştir. Konumuz açısından bakılınca, Bizans imparatorluğunun yıkılmasından sonra, Osmanlı topraklarında yaşayan gayrimüslim tebaanın bu yüzyıla kadar görülmedik bir şekilde yoğun imar faaliyetine girdiği gözlenmektedir.³ Selçuk ve çevresinde de, özellikle Şirince’de bu yüzyılda inşa edilen kiliseler bulunmaktadır. Selçuk ve çevresinin 19. Yüzyıldaki demografik yapısı ve Hıristiyan vatandaşların nüfus yoğunluğu gözönüne alındığında, günümüze ulaşabilmiş az sayıdaki kilisenin yanısıra, günümüze ulaşamamış olanlarının da var olabileceği akla gelmektedir.

Selçuk ve Çevresinin 19. Yüzyıldaki Demografik Yapısı:

Bugünkü Selçuk ilçesi sınırları içinde kalan yerleşmeler, Osmanlı devri boyunca büyük iskân değişikliklerine uğramıştır.

En önemli iskan değişiklikleri 19. yüzyılda Balkanlardan alınan göçler, Yörük aşiretlerinin iskânı ve İzmir-Aydın demiryolunun yapımıyla vuku bulmuştur.

Bütün bu değişikliklere karşın, bölgede önemli bir Rum nüfus barınmıştır. Söz konusu göç ve yerleştirmeler sonucunda bölge nüfusu, çok az bir farkla Müslüman nüfusun lehine dönmüş ve 1923-24 Türk-Yunan mübadelesi ile bölgede hiç Rum kalmamıştır.

1831 Yılı İdari taksimatında bölge Anadolu Eyaleti’nin Aydın Sancağı’na bağlı görülmektedir. 1850-53 İdari Taksimatında Anadolu eyaleti kaldırılmış ve Aydın Vilayeti doğmuştur.

1831 yılı nüfus sayımı bilgilerine göre, Aydın sancağının Ayasuluğ kazasında 69 müslüman, 698 reaya (Ortodoks Hıristiyan) erkek kaydedilmiştir. Kazada Çingene, Musevi ve Ermeni nüfusu yoktur. Ancak Aydın sancağı sathında nüfusu 10,313’e varan aşiret (Yörük) nüfusu mevcuttur⁴. Bunların bir kısmının Selçuk bölgesinde yazlaması ve/veya kışlaması muhtemeldir.

1877/78 taksimatı söz konusu olduğunda bölge, Aydın vilayetine bağlı İzmir sancağının Kuşadası kazasında görülmektedir. Sancağın nüfus sayımlarına göre etnik yapısı şöyledir:⁵

(2) Temmuz 1997’de Selçuk ve çevresinde yaptığım araştırmada bana yardımcı olan öğrencilerin Nihal Elvan, Özge Kurt ve Dr. Suavi Aydın’a teşekkürü borç bilirim. Ayrıca, çalışma süresince yakan ilgisini gördüğümüz Selçuk Belediye Başkanı Kamil Subaşı’na maddi, manevi yardımlarından dolayı teşekkür ederim.

(3) 18.- 19. Yüzyıllarda özellikle Anadolu’da inşa edilen kilise/manastırlar hakkında mütavazi bir tarihsel çerçeve denemesi için bkz. Pekak 1997: 75-79. Yayındaki kaynakçaya eklenebilecek yayınlar şunlardır: İter, 1991: 473-482; İter 1994, : 1987-2000; Bozkurt 1996. 19. Yüzyılda Anadolu’da yaşayan Rumları konu alan ayrıntılı ve yeni bir yayın olarak bkz. Augustinos 1997.

(4) Karpat 1985: 111

(5) Karpat 1985:122, 162, 174

	1881/82-1893 Sayımı	1906/7 Sayımı	1914 Sayımı
Müslüman	279.630	341.436	378.883
Rum	133.811	193.280	217.686
Ermeni	9.165	12.273	13.207
Bulgar	392	185	161
Katolik	737	700	814
Protestan	153	260	253
Latin	1.050	1.042	1.785
Yahudi	17.195	24.633	27.967
Maruni	-	2	-
Süryani	-	1	-
Yabancı Uyruklu	54.525	55.952	-
Toplam	496.658	630.124	640.756

İzmir sancak nüfusu, ortalama 20 yıllık ilk periyotta 133.466 kişi artmış; sonraki 8 yıl içinde nüfusa 10.632 kişi daha eklenmiştir. Diğer grupların nüfusunda herhangi bir oynama gözlenmezken Müslüman nüfusun 61.806 kişi, Rum nüfusun da 59.469 kişi arttığı görülmektedir. Müslüman/Rum nüfus oranının yaklaşık olarak 2/3 Müslümanlar lehinde olmasına karşın, bu dönemde her iki toplumun nüfus artışının mutlak değerlerle birbirine çok yakın olması, Rum nüfusun doğal artışının yanında göçle de beslendiğini göstermektedir. Bunun en önemli nedeni, bölgenin bu dönemde, özellikle artan işgücü ihtiyacına bağlı olarak Ege adalarından Rum göçü almış olmasıdır⁶. 1906/7-1914 yılları arasında, Müslüman nüfusun 37.447 kişi, Rum nüfusu ise 24.406 kişi artmıştır. Ancak I. Dünya Savaşı yıllarında İttihat ve Trakki yönetimi bölgede sistemli bir Rum təciri uygulamıştır. Bunun sonucu olarak savaş yıllarında İzmir Sancağı'ndan 9.764 Rum göç ettirilmiştir (bunun 4.972'si Kuşadası kazası Rumlarından); savaş sonunda sancak sathında eksilen Osmanlı uyruğu Rum nüfus 75.391'i bulmuştur⁷.

Kuşadası kaza nüfusuna gelince:

	1881/82-93 Sayımı	1914 Sayımı	Artış Oranı
Müslüman	8.822	11.438	%29,65
Rum	6.121	9.220	%50,62
Ermeni	87	114	
Bulgar	17	-	
Yahudi	-	157	
Toplam	15.047	20.929⁸	

1893 sayıları itibariyle Kuşadası kazası içinde Rum nüfusun oranı % 40,67 ve 1914 itibariyle % 44,05'dir. 1881/82-93 döneminde, Kuşadası nüfusunun İzmir sancağı içindeki oranı % 3,02; kaza Rum nüfusunun sancak Rum nüfusu içindeki oranı %4,57; İz-

(6) Berber1997: 57-58

(7) Berber 1997: 60

(8) Karpat 1985: 122, 174

mir şehri dışında kalan kazaların toplam Rum nüfusu içinde Kuşadası Rum nüfusunun oranı % 18.63; kaza Müslüman nüfusunun İzmir Müslüman nüfusuna oranı % 3.15 ve şehir merkezi dışında kalan kazaların Müslüman nüfusu içinde Kuşadası Müslüman nüfusunun oranı % 4.40'tır. Bu rakamlara bakıldığında bütün sancak sathında, sancak merkezi dışarıda bırakıldığında, Kuşadası kazasının, sancak Rum nüfusunun ağırlıklı bir kısmını barındırdığı ortaya çıkmaktadır. Buna karşılık, müslüman nüfusu açısından diğer kazalara oranla bir yoğunluk görülmemektedir.

Kazalar bakımından Rum/Müslüman nüfus oranları aşağıdaki gibidir:

	1881/82-93 Sayımı		1914 Sayımı	
	Müslüman	Rum	Müslüman	Rum
İzmir merkez %	38.2	25.57	47.55	34.91
Bergama	81.9	15.6	75.41	22.35
Seferihisar	81.21	18.66	74.61	25.21
Foçateyn (Foça)	21.71	61.17	30.04	67.60
Urla	39.65	58.89	27.10	71.54
Menemen	70.02	22.83	71.17	26.75
Çeşme	11.97	87.37	10.36	89.18
Kuşadası	58.16	40.67	54.65	44.05
Tire	90.02	6.72	87.78	7.55
Ödemiş	91.71	6.42	90.26	7.75
Bayındır	84.17	14.72	85.16	13.76
Nif (Kemalpaşa)	-	-	80.03	19.85
Karaburun	-	-	47.08	52.91
Sancak Toplamı	56.30	26.94	59.13	33.97

Görüleceği gibi, 1881-1893 döneminde Kuşadası'ndaki Rum nüfus, sancak ortalamasının çok üzerindedir. Sancak içinde, Rum nüfusun yoğunluğu bakımından, nüfusun çoğunluğunu Rumların oluşturduğu Çeşme, Foça ve Urla'dan sonra, nüfusun hemen hemen yarısını teşkil edecek biçimde dördüncü sırada yer almaktadır. Ayrıca, Çeşme ve Urla gibi Yarımada kazaları ve İzmir'in kuzeyinde bulunan Foça'nın bir nüfus yoğunluk merkezi olduğu düşünüldüğünde Kuşadası, kendisini çevreleyen yoğun Müslüman nüfuslu kazalar arasında bir Rum nüfus adası gibidir. 1914 sayımında rakamlar Rumların lehine biraz değişmekle birlikte, eğilimler aynıdır.

Aşağıda Kuşadası Kazası'nın Vilayet Salnamelerinde kaydedilen nüfus bilgileri verilmektedir.

Kuşadası Kasabasının Nüfusu

	1908*	1900-2**
İslam	4.814	3.969
Rum	3.733	3.302
Ermeni	79	96

* Salname-i Vilayet-i Aydın, 1326, Vilayet Matbaası, İzmir, s. 399

** Aydın Vilayeti Salnamesi, 1318-1320, Vilayet Matbaası, İzmir, s. 181

	1908***	1900-2****
Musevi	159	169
Yabancı	357	175
Teb'a-yı ecnebiye	93	121
Toplam	9.235	7.832

Kazanın Toplam Nüfusu	1908***	1900-2****
İslam	10.581	9.378
Rum	8.135	7.413
Ermeni	79	596
Musevi	159	169
Teb'a-yı ecnebiye	93	121
Yabancı	357	410
Toplam	19.404	17,586

Bu rakamlara göre, Kuşadası kasabası dışında kalan kırsal nüfus şöyledir:

	1908	1900-2
İslam	5.767	5.409
Rum	4.402	4.111
Ermeni	-	500
Musevi	-	-
Teb'a-yı ecnebiye	-	-
Yabancı	-	289
Toplam	10.169	10.309

Görüldüğü gibi, kasaba dışında İslam ve Rum unsurları dışında (1900-2 rakamlarında görülen 500 kişilik Ermeni topluluğu hariç) bir "resmi" etnik grup mevcut değildir ve Rumlarla Müslümanların sayıları birbirlerine oldukça yakın bulunmaktadır.

İzmir-Aydın demiryolunun yapımı ile birlikte Kuşadası kasabası ticaret terminali olarak önemini önemli bir ölçüde yitirmiş ve ticari canlılık Ayasuluğ nahiyesine (bugünkü Selçuk merkezine) doğru kaymaya başlamıştır. Bu durum ve kazanın ekonomik panoraması, 1908 Salnamesi'nde şöyle ifade edilmektedir:

"Kuşadası vaktiyle mühim bir ticaret iskelesi idiyse de Aydın demiryolunun ve bilhassa Pelitçik şubesinin inşası zamanından beri ehemmiyet-i ticariyesini kaybetmiştir... Dahil-i kazada buharla müteharrik fabrika ve makinalar yoksa da bazı istihzararak ve imalathaneleri zikre sezadır. Ezcümle üzüm helvası öteden beri nefaset ve rağbet-i mahsusayı haizdir. İskenderiye, Odessa, Tunus ve Trieste gibi memalik- i ecnebiyeye ihrac edilen helvalar mühim bir yekûna baliğ olmaktadır. Debbâğhaneleri de müterakkidir. Kösele, vidale ve sahtiyan İstanbul'a ihrac edilir..."

*** Salname-i Vilayet-i Aydın, 1326, İzmir Vilayet Matbaası, s. 399

**** Aydın Vilayet Salnamesi 1318-1320, İzmir, Vilayet Matbaası, s.182

(9) Salname-i Vilayet-i Aydın 1326, İzmir, Vilayet Matbaası, s. 402-5

Salnamede ayrıca aşağıdaki bilgiler de yer almaktadır:

“Kuşadası kasabası Aydın demiryolu üzerinde kain Ayasuluğ karyesine 19 kilometro tulünde bir şose ile merbut olup memalik-i ecnebiyeye sünu 2.392.100 kuruşluk ihracat ve 1.275.000 kuruşluk kemiyetinde idhalat vuku’ bulmaktadır.İhracatın başlıcası incir, üzüm ve tahin helvası, idhalatı da şeker, Ringa balığı, kahve ve debbağhanelere mahsus yağ ve rakik ve saireden ibaret olup Londra, Trieste, Marsilya ve Amerika’dan idhal olunur.....

Kazanın Kuyumcu ve Civaşır ve Ervaliye gibi karyelerinde oldukça cesim çakutluklar varsa da bunlarda da ziraat tarz-ı kadim vechile icra olunmaktadır...Mahsulat-ı araziyenin başlıcası buğday, arpa, yulaf, bakla, darı, çavdar, pamuk, tütün...incir ve üzüm ve zeytinden ibarettir. Üzüm mahsülü vaktiyle en zengin menabi-i servet-i ziraiyeden iken 312 senesinde arz olan filuksera ile yirmibin dönüm mikdar bağ harab olmuş olduğundan haslatı biltıbb tenakuz etmiş ise de... saye-i...cenab-ı padişahiyede icra edilen teşvikat ve himmât ile... Amerika asma çubukları ile ezsar nev-i ihya olunmakda ve kariben sabık raddesinde hasulat alınacağı me’mul bulunmaktadır. Kuşadası üzümleri bilhassa şarapçılıkta haiz-i revaçtır...Zeytin haslatı âtiyen kazanın menabi-i servet-i ziraiyesinden en mühimini teşkil edeceğinde iştihab yoktur...Dahil-i kazada bazı panayırlar kurulmakta, bunlar ma’mulat teşhirine ve eşya-ı ticariye ahz ve i’tasına mahsus değildir.

Her sene paskalyanın yirmüükisine müsadif olan günde Ayasuluğ karyesinde küşad olunan panayır bu kabildedir. Üç gün devam eden mezkur panayıra etraf ve kasabadan yüzlerce kesen gelmektedir....Söke ile Kuşadası ve yine Kuşadası ile Ayasuluğ arasında mahsulat-ı araziye ve eşya-yı ticariye hemen kamilen develerle nakledilir. Avrupa eşya ve mamulatu umumiyetle denecek derecede bahren idhal olmaktadır.”

Kuşadası kazasının artalanı ve asıl tarımsal ürün sahasını Ayasuluğ nahiyesi oluşturmaktadır. Ayasuluğ nahiyesinin merkezi ve en büyük yerleşmesi Çirkince (bugünkü Şirince) köyüdür. Nahiyeye adını veren Ayasuluğ köyü, bugünkü Selçuk kasabasıdır. İzmir-Aydın demiryolu yapılanaya kadar sönük ve az nüfuslu bir yer olan Ayasuluğ, demiryolunun yapılmasından sonra canlanmaya başlamış ve 1923-24 Türk-Yunan mübadelesi sonucunda Çirkince nüfusunun seyrekleşmesiyle de asıl merkez olmuştur. 1908 İzmir Vilayeti Salnamesi’ne göre (s. 409):

“...Ayasuluğ nahiyesinin merkezi Çirkince karyesidir. Bini müteceviz haneyi cami olan karye-i merkûme sekenesi kamilen Rum olup lisan-ı maderzadları Türkçe olmakla bu lisanla ve şive-yi Karamanî ile tekellüm ederler. Karye sokakları pek dar ise de bir dağ tepesinde mebni olduğundan havası saf ve suları lezizdir. Bu karye sekenesinin bahçe ve mezra’ları Ayasuluğ civarında ve ova dahilinde ve cebel eteklerinde bulunduğu yazın umumiyetle denecek derecede Ayasuluğ’a inerler...Ayasuluğ, Aydın hattı üzerinde ve Çirkince’ye birbuçuk saat mesafede bir karyedir. Sekenesi İslam ve Rum olup günden güne tevs etmektedir. Şimdi karye halinde bulunan Ayasuluğ mevkii pek büyük ehemiyet-i tarihiyeyi haizdir.”

Bu sözlerden anlaşıldığı kadarıyla, Ayasuluğ nahiyesi nüfusunun hemen hemen ya-

rısı Çirkince köyünde oturmaktadır (1000 hane yaklaşık 4.000-5.000 nüfusa tekabül etmektedir. Kuşadası dışındaki kırsal nüfus 4.402 kişi olduğuna ve Çirkince nüfusunun tamamı Rum olduğuna göre, Çirkince nüfusu 4.000 kişi civarında kabul edilebilir). Bağcılık ve zeytincilikle uğraştığı anlaşılan Çirkince sakinleri, yaz aylarını neredeyse tümüyle köy dışında geçirmektedir. Çirkince sakini Rumların Karamanlıca konuşmaları, onların 19. Yüzyılda Adalardan göç eden Rum nüfustan ayrı, Anadolu lu yerli bir topluluk olduğunu göstermektedir.

1908 Vilayet Salnamesi'nde Ayasuluğ nahiyesine bağlı olarak gösterilen köyler şunlardır (s.401): Belevi, Kozpınar, Kuyumcu, Kozpınar aşireti, Civaşır, Branga (Pranga), Burhan, İcadiye, Hamidiye, Şeyhler, Barutçu, Şadiye, Ervalya (Eroğlu), Çirkince.

1928 yılı taksimatında Kuşadası kazasının iki nahiyesinde köylerin dağılımı şöyledir:

Merkez Nahiyesi Köyleri:

Boğaz (Bugün Selçuk içinde olmalı, Eski Burgaz köyü, [bugünkü Gökçealan ?] 1970 taksimatında Kuşadası'na dahil görülmektedir).

Çınar (1970 ve 1990'da Kuşadası'nda görülüyor)

Havutçulu (Bugün Selçuk içinde Yörük yerleşimi)

Sultaniye (Bugün Selçuk sınırları içinde Yörük yerleşimi)

Soğucak (1970 ve 1990'da Kuşadası'nda görülüyor)

Aziziye

Kirazlı (1970 ve 1990'da Kuşadası'nda görülüyor)

Yayla (1970 ve 1990'da Kuşadası'nda görülüyor)

Yeni (1970 ve 1990'da Kuşadası'nda görülüyor)

Akıncılar Nahiyesi Köyleri: (Önceden Ayasuluğ olan nahiyenin adı Akıncılar'a dönüştürülmüştür)

Eroğlu

İcadiye (Bugün dağılmış, 1970'de Selçuk içinde görülüyor, daha önce Kiriççili ya da Abuhayat-Hayat adlarıyla anılması olası, bir Yörük yerleşimi)

Barutçu (Bugün Selçuk içinde, Yörük yerleşimi)

Burhan (Dağılmış, bugün Selçuk sınırları içinde, Yörük yerleşimi)

Belevi (Bugün Selçuk içinde; halkının büyük bölümü Konya/Ermenek göçmeni)

Pranga (Dağılmış, bugün Selçuk içinde, Belevi'nin güneyinde, bazı eski yapı kalıntıları mevcut)

Civeşir (Çovaşır, bugün dağılmış, Çakalboğazı gölünün güneyinde)

Hamidiye

Hayriye (Dağılmış, diğer adı Cevizli, halkı Selatin'e göçmüş, Yörük yerleşimi)

Selçuk (Bugün ilçe merkezi, mevkiinin eski adı Ayasuluğ-Ayasoluk)

Şadiye

Şeyhler

Şirince (Selçuk içinde, Esikden Rum yerleşimi, eski adı Çirkince, Bugünkü halkı Selanik göçmeni)

Kozpınar Aşiret (Bugünkü Belevi tren istasyonunun adı; muhtemelen eski köy yerleşimi bugün sadece istasyon olarak yaşıyor. Aşiret sıfatı buranın yörük yerleşimi olabileceğine işaret ediyor.)

Kozpınar

Kuyumcu

Bugünkü taksimatta yer alıp 1928'de gözükmeyen Selçuk köyleri ise şunlardır:

Acarlar (Heyelan nedeniyle yukarıdaki köyün taşınmasıyla kurulduğu söyleniyor).

Zeytinköy (1928'de Torbalı kazası Değirmendere Nahiyesi'nde Zeytinler adıyla geçen köy olmalı, Yörük yerleşimi)

İlgili belgelerde yer almayan ama yerleşim izleri taşıyan Cibe ya da Harap Cibe mekii ise muhtemel bir Rum yerleşmesi ya da Belevi'nin bağ yaylası olabilir.

Görüleceği gibi, Selçuk bölgesinde kurulmuş köylerin büyük bir kısmı Yörük yerleşimi olup kuruluşları Osmanlı hükümetinin iskan hareketine bağlı olarak, olasılıkla yenedir (en erken 19. Yüzyıl başı olmalıdır). Bu köyler dışarıda bırakıldığında kayda değer tek eski yerleşim Şirince köyü olmaktadır. Şirince köyünün tarihsel arazisi (bağların, zeytinlik ve tarlaların yayılım alanı) Küçük Menderes ovasına, Ayasuluğ arazisine ve köy çevresindeki dağlık alana yayılmaktadır.

YAPILAR

Yukarıda, Selçuk ve yakın çevresinin 19. yüzyıl ve 20. yüzyıl başındaki demografik yapısı gözönüne alındığında, bölgede çok sayıda kilise olması gerektiği düşünülebilir. Ancak günümüzde, Selçuk içinde 19. yüzyılda inşa edilmiş kilise bulunmamaktadır. Buna karşılık Şirince köyü içinde iki, yakın çevresinde kilise olduğu tesbit edilen üç ve işlevi saptanamamış bir yapı kalıntısı bulunmaktadır. Ayrıca, Cibe'de bir yapı kalıntısı bulunmaktadır. Aşağıda, Şirince içindeki yapılardan başlayarak bu yapı veya kalıntıları tanıtılmıştır.

Şirince

Selçuk'un 4-5 km. doğusunda bir dağ yamacında kurulmuş olan Şirince köyünde 19. yüzyıla ait bir okul binası ile sivil mimari örneklerinin yanısıra iki kilise bulunmaktadır.

Kilise 1

Selçuk'u Şirince'ye bağlayan karayolu üzerinde, Şirince'ye girişte, güneydeki bir tepenin üzerinde harap bir kilise yer almaktadır (*Res. 1*). Kitabesi bulunmayan yapının özgün ismi ve yapım tarihi bilinmemektedir¹⁰.

Yapı doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Tek neften ibaret naosun doğusunda, eksende dışa taşkın bir apsis, batısında günümüzde duvarlarının bir kısmı kalmış

(10) Efes Müzesi yetkililerinden aldığım sözlü bilgiye göre, kilise müze tarafından onarılmaya başlanmıştır. Kilisenin içi ve güney cephesindeki ahşap iskeleler bu bilgiyi doğrulamakla birlikte, kilisenin yakınında oturan kişiler, uzun süredir kilisede çalışma yapılmadığını belirtmişlerdir.

narteks yer almaktadır. Güney cephenin doğu köşesinde sonradan inşa edilmiş ve günümüze kaidesi gelebilmiş minareye çıkan bir merdiven; kuzey cephesinin batısını kaplayan bir başka merdiven görülmektedir (*Plan 1*)¹¹.

Kilisenin naosu doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır¹². Kaburgalı beşik tonoz örtülü naosun batı duvarında, eksende içte basık kemerli bir kapı, iki yanında birbirine simetrik ve eş büyüklükte dikdörtgen iki pencere yer almaktadır. Kapı yeni yapıldığı anlaşılan iki kanatlı ahşap kanatlıdır. Söve ve lentolu pencereler ise demir şebekelidir. Batı duvarda, üst seviyede günümüze gelememiş gynecaionun yuvarlak kemerli dört açıklığı görülebilmektedir. Ortadaki ahşap üç sütuna oturan kemerler farklı yükseklik ve genişliğe sahiptirler, kuzeydeki kemerin alttaki parapeti ise yıkılmıştır (*Res. 2*).

Naosun kuzey ve güney duvarlarında birbirine simetrik, eş boyutlu ve eş yükseklikte üçer pencere yer almaktadır. Güney duvarda, doğudan 1. ve 2. pencerelerin arasındaki duvara, yapının cami kullanımı sırasında mihrap nişi açılmıştır. Dikdörtgen lento ve söveli pencereler içte yuvarlak kemerli nişler içine alınmıştır. Pencerelerin aralarında, üst seviyelerde takviye kemerlerinin oturduğu konsollar görülebilmektedir (*Res. 3*). Takviye kemerlerinin üzengi taşları, kuzey-güney doğrultusunda demir gergilerle sağlamlaştırılmıştır.

Naosun zemini, farklı boyutlarda ve kısmen devşirme olduğu anlaşılan dikdörtgen, düzgün taş levhalarla kaplanmıştır.

Naos ve bemaı birbirinden iki basamaklı taş merdiven ve günümüze oldukça iyi durumda gelebilmiş, son derece kaliteli bir işçilikle bezenmiş ahşap ikonostasis ayırmaktadır (*Res. 3*). Kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı bema, naos tonozu ile eş yükseklikteki tonoz ile örtülüdür. Bemanın kuzey duvarındaki yarı yuvarlak nişin zeminindeki su künkü, burasının vaftizle ilgili bir niş olduğunu akla getirmektedir¹³. Bemanın güney duvarında, yuvarlak bir niş içinde yer alan dikdörtgen kapı büyük olasılıkla kilisenin cami kullanımı sırasında, güneydoğuya eklenen minareye geçişi sağlamak için açılmış olmalıdır. İkonostasisin güney köşesi ile, bemanın güney duvarı arasında, zemindeki 0.63 x 0.63 boyutlarındaki, ortasında yuvarlak bir oyuk bulunan yekpare taşın orijinal olup olmadığı ve işlevi bilinmemektedir. Bemanın doğu duvarında, apsis yarı yuvarlağının iki yanında yaklaşık eş boyutlarda yuvarlak kemerli iki niş dikkat çekmektedir.

- (11) Tesbit edebildiğimiz kadariyla kilise ilk kez Kültür ve Turizm Bakanlığı Planlama ve Yatırımlar Dairesi Başkanlığı, Araştırma Grup Başkanlığı tarafından hazırlanan bir raporda ele alınmıştır. Bir grup araştırmacı tarafından, Arkeolog Ayşegül Uğurluoğlu'nun başkanlığında İŞirince'deki Tarihsel Dokunun Korunması ve Turizm Amaçlı Kullanımı" başlığı ve 1988/3 yayın no-suyla basılan raporda kilise Pafta :86, Parsel 2298'de yer almaktadır. Raporda kilisenin kısa bir tasviri ve bazı ölçülerin verilmiş, metnin sonuna 5 fotoğraf eklenmiştir. Rapordan 10 yıl sonra yayınlanan makalesinde İter 1993: 227-228 kiliseyi "Aşağı Kilise" adıyla ele alarak kısa bir tanımını yapmış, metnin sonuna kilisenin içinden çekilmiş bir fotoğrafını eklemiştir.
- (12) Kilise içten içe, batı duvardan apsisin doğu duvarına kadar 15.15 m. Uzunluk, kuzey ve güney duvarlar arasında 9.20 m. genişliktedir. Yine batı duvardan, ikonostasisin bulunduğu yere kadar naosun uzunluğu 10.41 m.'dir. Bazı noktalarda küçük farklılıklar gösterse de kilisenin beden duvarlarının kalınlığı 1.00 m. olarak kabul edilebilir.
- (13) Niş bema zemininden 0.95 m. yukarıda, 0.76 m. genişlik ve 1.21 m. yüksekliktedir.

İçte merkezi içeride yuvarlak planlı, dışta beş cepheli apsis yarım kubbe ile örtülüdür (Res. 4). Eksende, içte yuvarlak kemerli, dışta dikdörtgen lento ve söveli, demir şebekeli dışa daralan bir pencere bulunmaktadır. Üst seviyede apsis yarı kubbesinin üst sınırı ile bema tonozu arasındaki duvar yüzeyinde, demir şebekeli oval bir pencere kilisenin içini aydınlatmaktadır. Apsisin zemininde, günümüzde artık mevcut olmayan altarın yerleştirildiği, kare bir temel görülmektedir.

Kilisenin batısında, kuzey-güney yönünde uzayan bir narteks yer almaktadır¹⁴. Narteks duvarının güneydoğu ve kuzeydoğu köşelerindeki kapı açıklıklarına ait izler, kiliseye orijinal girişlerin bu yönlerde olduğunu kanıtlamaktadır. Ayrıca, narteksin güney duvarı üzerinde bir, batı duvarı üzerindeki iki kaide, 1983 yılında yayınlanan rapordaki bir fotoğraf ile birleştirildiğinde, 1980'li yıllarda narteks duvarının sütunlarla çevrili olduğu ve sütunların düz bir çatıyı taşıdığı anlaşılmaktadır (Res. 5)¹⁵. Fotoğrafta, kilisenin batı duvarı üst seviyesinde, sütunların taşıdığı çatının üstünde, biri eksende diğeri eksenin güneyinde, iki dikdörtgen pencere görülmektedir. Bu ise, yapının bugünkü batı duvarı üst seviyede görülen dört kemerin anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Ancak mimari veriler ve fotoğrafın yardımı ile günümüzde orijinal görünümünü tamamen yitirmiş olan batı cephenin rekonstrüksiyonu şöyle yapılabilir:

1) Kilise inşa edildiğinde, naosun batısında sütunlarla çevrili bir narteks bulunmaktadır. Sütunlar aynı zamanda naosun batı duvarının batısındaki gynekaionu taşımaktadırlar. Gynekaion, doğuda, bugün de görülebilen, ahşap dört yuvarlak kemerle naosa açılmaktadır. Gynekaiona giriş, kilisenin kuzey cephesindeki bir merdivenle sağlanmaktadır; 10 basamaklı bu merdiven halen kuzey cepheye bitişik olarak durmaktadır.

2) Kilisenin bilinmeyen bir tarihte camiye çevrilmesi sırasında, yapının içindeki değişikliklerin yanı sıra, bilinmeyen bir nedenle, gynekaionun naosa bakan kemerleri örülmüş ve iki dikdörtgen pencere açılmıştır. Ayrıca, gynekaionun örtü sistemi de ortadan kaldırılmıştır.

3) Cami bilinmeyen bir tarihte terkedildikten sonra, doğa ve insan eli tahribatına uğramış, cami kullanımı sırasında örülen duvar çökmüş, orijinal gynekaion kemerleri ortaya çıkmıştır. Bu sırada avuluyu çevreleyen sütunlar ve fotoğrafta görülen düz çatı da yıkılmış olmalıdır.

Kiliseye giriş kapısının iki yanında, pencerelerle kapı arasında, duvara yerleştirilmiş, üzeri kabartmalı iki memmer levha oldukça dikkat çekicidir¹⁶. Üzerlerini kalın bir badananın örttüğü levhalardan ne yazık ki başarılı fotoğraflar alınamamıştır. Kuzeydeki levhanın üzerinde alçak kabartma tekniği ile geometrik motifler; güneydeki levhanın üye-

(14) 9.53 x 4.52 m. boyutlarındaki avlu yaklaşık 1.00 m. kalınlık ve günümüze 0.40 m. yüksekliğinde gelebilmiş bir duvarla sınırlanmaktadır.

(15) Uğurluoğlu 1983. Bugün sütunlar yerlerinde değildir ancak, avlunun dışında 1.25 m. uzunluk ve 0.35 m. çapında iki sütun tesbit edilmiştir. Büyük olasılıkla sütunlar rapordaki fotoğrafta görülen sütunlar olmalıdır.

(16) Güneydeki levha zeminden 0.75 m. yüksekte 0.90 x 0.54 m. boyutlarındadır.

rinde ise yine aynı teknikle yapılmış baklava motifinin kenarlarında madalyonlar içine alınmış farklı biçimde dört haç ve kuş bezemesi yer almaktadır; kanımızca bu parçalar Bizans dönemine aittir.

Kilisenin kuzey cephesinde, beden duvarına bitişik duvarın batı ucunda yuvarlak kemerli büyük bir mekan bulunmaktadır (*Res 1*)¹⁷.

Apsisin güney ve kuzey cephelerinde, üzerlerinde alçak kabartma tekniği ile kazanmış latin haçlarının bulunduğu iki taş levha dikkat çekmektedir.

Güney cephede, kuzey cephedekine benzer, yapının beden duvarına bitişik bir duvar bulunmaktadır¹⁸; duvarın doğusunda, sonradan yapılan minareye çıkışı sağlayan on bir basamaklı bir merdiven yer almaktadır.

Kilisenin beden duvarlarının inşasında kaba yonu taş, dere taşı, tuğla ve harç kullanılmıştır (*Res. 4*). Tonoz örtüde ise ahşap ve kerpiç malzeme hımuşık teknikle inşa edilmiştir (*Res. 6*).

Bezeme

Yapıdaki alçı, ahşap ve boyama bezemeler, kilisenin orijinalde ne denli özenle süslendiğini göstermektedir. Ancak ne yazık ki tüm bu bezemeler günümüze kalıntılar halinde ulaşabilmiştir. Pencere lentos ve söveleri basit profilli alçı silmelerle vurgulanmış, yine benzer bir silme tonoz başlangıcını belirlemiştir. Tonozda, pencere üstlerinde yarı yuvarlak çerçeveler içindeki oval alçı çerçeveler içinde figürlü bezemeler yer almaktadır; çerçeveler üstünde palmet, 'c' ve 's' kıvrımlarından oluşan alçı kabartmalar tonozun ortasına doğru uzamaktadır (*Res.7*). Tonoz ayrıca, alçıdan çiçek, asma yaprakları ve üzüm salkımları, palmetlerden oluşan kabartmalarla bezenmiştir. Naosun güney duvarı batı penceresinin üzerindeki yarıyuvarlak çerçevenin doğu yarısında, alçıdan büyük bir ejder figürünün ağzından üzüm salkımları, asma yaprakları çıkmaktadır (*Res. 8*); benzer bir figürün kuzeyde de olması olasıdır, ancak bugün mevcut değildir.

Naosun kuzey ve güney pencerelerinin kemer içleri ile aynalarında, madalyonlar içinde figürler bulunmaktadır; ancak bu figürlerden sadece ikisi nispeten sağlamdır. Kuzey duvarın batısındaki iki figürün başlarının iki yanındaki yazılar Markos (*Res. 9*) ve Andreas adlarını vermektedir. Altısı pencerelerin kemer içlerinde, altısı aynalarında olmak üzere on iki figür İsa'nın havarilerinin portreleri olmalıdır; ancak belirtildiği gibi sadece ikisinin ismi okunabilmektedir. Markos ayakta ve diz kapağının üzerinden itibaren gösterilmiştir. Mavi zemin önünde tem cepheden gösterilen altın yıldız haleli yeşil himation giymiş figür, önünde kavuşturduğu elleriyle bir kitap tutmaktadır. Mavi bir zemin önünde benzer şekilde tasvir edilen Andreas ise mavi himation giymiştir.

Tonozun ortasında, oval çerçeve içinde altın rengi bulutlar arasında, üç serafim (ve-

(17) Duvarın tüm uzunluğu 11.00 m.dir. Batı köşeden 1.25 m. mesafedeki mekan 2.34 m. genişlik, 1.00 m. yükseklik ve 1.45 m. derinliktedir. Yöre halkı mekanın, mahellenin ortak ekmek fırını olarak kullanıldığını söylemektedir.

(18) Yaklaşık olarak tüm güney cephe boyunca uzanan

ya kerubim) tarafından taşınan ayakta bir figür görülmektedir. Figürün bel hizasında yukarıya doğru yükselen ışınlar bulunmaktadır. Çok tahrip olduğu için tanımlanamayan figür, ikonografik açıdan yorumlandığında, Meryem'in veya İsa'nın Göğe Yükselişi olarak yorumlanabilir. Bema tonozunun ortasında, barok alçı kabartmaları ile çerçevelenmiş Tanrı'nın İnsanlara Bakan Gözü bulunmaktadır. Bemanın doğu duvarındaki kuzey nişin içinde ayaklı bir kadehten çıkan bir figür görülmektedir. Sarı bir zemin önünde kızıl-kahve himation üzerine mavi bir üst giysisi giyen figürün iki eli yana doğru açıktır, başı tanımlanamayacak derecede tahrip olmuştur¹⁹.

Daire kesitli on iki ahşap sütun ve aralarındaki tahta perdelerden oluşan ikonostasis ahşap işçiliğinin en güzel örneklerindedir (Res. 10). Ajur tekniği ile yapılmış kıvrık dallar içinde palmetler ve çiçekler ikonostasisin batı yüzünü süslemektedir. Kıvrık dallar birbirlerinin içinden geçerek madalyonlar oluşturmakta, bu madalyonların içinde haç motifleri yer almaktadır (Res. 11). Ajur tekniği ile oyulmuş panoların arkasındaki ahşap yüzeylerin üzerine kalem işi tekniği ile yapılmış benzer bitkisel bezemeler arasında, dönüştürümlü olarak bir haç ve bir melek başı motifleri bulunmaktadır; ancak bunların üzeri beyaz badana ile örtülmüştür. Güzel Kapı'nın üstünde palmetlerle çerçevelenmiş İİsa Mandilion" figürü görülmektedir (Res. 12).

Kilise 2-H. Ioannes Prodrornos Kilisesi

Yerleşimin içindeki ikinci kilisenin kuzey cephesindeki giriş kapısının üzerinde mermere kazıma tekniği ile 11 satırlık Yunanca kitabe bulunmaktadır:

+ ο περικλητης ουτος ναος του προφητου και β(α)πτι-
στου Ιω(αννου) του προδρομου ανοικοδομπται εκ βαθρων προστασι-
ατε και ειτελεια του θεωριλ(ε)στατου επισκοπου αγιου Ηλιοπο-
λεως κ(υρι)ου καλλιδικου του Σιγιου δια συνδρ(ο)μης δε και βοη
Θειας ηαντων των ενεβω(ν) ξ(ριστια)νων εντοπιων τε και
ζενον εις την αποπερατοσιν του οποιου συνεβησαν εξο-
δα οξι ολιγα-επειδη τελειοθις το πρωτον εκρεμνισθη
και δι αδρων απθις και μεγαλον αναλωνατων κοπου τε πο-
λλου και δυσξεριας οτι πλειστες τελος εσξεν αισιον
τη του θε(ε)ου βοηθεια κατα το αωε ετος
κατα μηννα Σεπτεμβριον

Peygamber ve Vaftizci Yahya Kilisesi Heliopolis'in kutsal rahibinin emri ile ve Sifneli Kallinikos'un lütfuyla çok sevgili tanrısı için yapılmıştır. Buradaki ve çevredeki bütün dindar Hıristiyanların çok değerli yardımlarıyla

(19) Benzer figürler Şirince'deki diğer kilisede de bulunmaktadır, İlter (1993: 228), bu sahnenin "pek alışılmamış" da olsa Kadeh-İsa betimlemesinin kominyonu (Evkaristiya) simgelediğini öne sürmektedir.

tamamlanmıştır. Kilise tamalandıktan sonra yıkıldı ve 1805 yılı Eylül ayında büyük masraf ve çabalarla aynı zamanda tanrının yardımıyla yeni bir kilise inşa edildi.

Kitabeden anlaşıldığı gibi Ioannes Prodromos (Vaftizci Yahya)'a ithaf edilen kilise 1805 yılında, eski bir kilisenin üzerine/yerine inşa edilmiştir. Kitabede adı geçen ve ilk kilisenin yapımında maddi destek sağlayan Kallinikos'un kimliği hakkında ise yeterli bilgi bulunmamaktadır (*Res. 13*)²⁰.

H. Ioannes Prodromos kilisesi doğuya doğru alçalan bir arazi üzerine kurulmuştur²¹. Batı cephesi neredeyse saçak hattına kadar sokak seviyesindedir (*Res. 14*); kuzey ve güney cepheler doğuya doğru eğimle alçalmaktadır (*Res. 15-16*); doğu cephe ise önünden geçen sokaktan bir gotik yapı heybetiyle yükselmektedir (*Res. 17*). Bu dik eğimli arazi kilisenin inşasında bazı zorluluklara yol açmış görünmektedir. Bu nedenle yapının kuzey ve güneyindeki avlular teras şeklinde doğuya alçalmaktadır. Kilise son yıllarda Efes Müzesi elemanlarınca, Amerikalı bir ailenin maddi desteğiyle onarılmıştır.

Kilise kuzey ve güneyindeki avluların ortasında yer almaktadır; güneydeki kilise onarılarken yeniden düzenlenmiştir. Kuzey avluda, kiliseye girişi sağlayan ana kapının yanısıra konutlar da bulunmaktadır. Kilisenin kuzeyindeki konut günümüzde bekçi ailesi tarafından kullanılmaktadır, kuzeybatıdaki iki katlı boş ev ise kilise görevlilerinden birine veya kilise idaresine ait olmalıdır.

Doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı kilisenin kuzeybatısında yaklaşık kare planlı narteks yer almaktadır (*Plan 2*). Naos paye ve sütunlarla üç nef ayrılmıştır²². Orta nef doğuda kendi genişliğinde, içten merkezi içeride yuvarlak, dışta beş cepheli bir apsisle nihayetlenmektedir. Naosun batısında bir gynekaion yer almaktadır. Yan neflerden daha geniş ve yüksek olan orta nef, doğu ve batıda dikdörtgen kesitli payeler, aralarında üçer sütundan oluşan desteklerle yan neflerden ayrılmıştır. Desteklerden duvarlara atılan kemerler yan nefleri dörder; payeler ile ortadaki sütunlar arasına atılan kemerler orta nefi üst seviyede üç bölüme ayırmıştır (*Res. 19*). Orta nefin doğu bölümü eliptik, orta bölümü bugün yıkık dairesel, pandantif geçişli kubbeler, batı bölüm doğu-batı yönünde beşik tonozla örtülüdür (*Res. 20*). Yan neflerin tüm bölümleri farklı tonozlarla örtülmüştür: Doğu bölümler çapraz, doğudan ikinci bölümler kubbemsi tonoz, doğudan üçüncü bölümler doğu-batı yönünde, batı bölümler kuzey güney yönünde beşik tonozlarla örtülüdür. Bemanın üç bölümü de kuzey-güney yönünde beşik tonoz ile, apsis yarı kubbe ile örtülüdür.

(20) Kitabenin çevirisi, kilisedeki bir metinden alınmıştır.

(21) Uğurluoğlu 1983: 12'de kilisenin inşa tarihi 1832 olarak verilmekte, kısa bir mimari tasvir yapılmaktadır. Raporu hazırlayan araştırmacıların görüşleri, restorasyon öncesi bazı bilgileri de içermesi açısından önem taşımaktadır. Örneğin bugün mevcut olmayan kuzey duvarda ve kubbelerde figürlü freskolardan bahsetmektedirler. İter 1993: 228-229'de 'Yukarı Kilise' adıyla, yapının kısa bir tasvirini yapmış, yapıdaki freskolardan birinin resmini eklemiştir.

(22) Kilise batı duvardan apsis dahil 20.13 m. uzunluk, 11.74 m. genişliktedir. Duvarlar 1.00 m. kalınlığa sahiptir.

Naosun kuzey ve güney duvarlarında karşılıklı beşer açıklık bulunmaktadır. Kuzey duvarda batıdan ikinci açıklık kitabenin yer aldığı kilisenin asıl giriş kapısı (Res. 18); güney duvarda batıdan ikinci açıklık ise gynekaiona girişi sağlayan ve merdivenlerle çıkılan kapıdır. En doğuda bulunan pencereler üst seviyede, diğer pencereler alt seviyede ve eş genişliktedir. Naosun güneybatı köşesinde ahşaptan yapılmış, naosa doğru “u” biçiminde uzayan gynekaiona (Res. 21) çıkan altı basamağı orijanal bir merdiven, batı duvarda eksenin güneyinde dikdörtgen küçük bir pencere yer almaktadır.

Naos ve bemaıyı ayıran ikonostasis bugün mevcut değildir ancak zeminde yerleştirildiği oyuklardan on tanesi görülmektedir. Bemanın kuzey duvarında doğudaki yarım yuvarlak, batıdakiler dikdörtgen üç; güney duvarında doğudaki yarım yuvarlak, batıdaki dikdörtgen iki; doğu duvarının kuzey ve güneyinde eş boyutlu üçer yarım yuvarlak niş yer almaktadır (Res.22). Kuzey duvardaki doğu; güney duvardaki nişlerden zeminlerinde su künkleri dikkat çekmektedir. Apsiste eksende dışa daralan bir pencere, apsis ortasında ise daire kesitli bir altar bulunmaktadır.

Kuzeybatıdaki narteks, restorasyon sırasında büyük oranda onarılmıştır; tek pahlı çatı yükseltilmiş ve demir üç direk tarafından taşınmaktadır. Beş cepheli apsis zemin seviyesinde kare kübik bir kaide üzerinde yükselmektedir. Kilisenin güney duvarı hizasında üste doğru incelen bir payanda bulunmaktadır. Yapının kuzey ve güney cephelerindeki kapılar yuvarlak kemerli, pencereler dikdörtgen lento/söveli ve demir şebekelidir.

Yapının beden duvarları ve içteki payelerde kaba yonu kesme taş, dere taşı ve tuğla malzeme kullanılmıştır. Pencerelerin lento ve söveleri taştır. Kuzeydeki asıl giriş kapısı ile kuzeydeki çan kulesi ise mermerdir (Res. 23). Kare kübik bir kaide üzerinde yükselen çan kulesinin kuzey cephesinde, bir haçın alt ve üstünde

ΑΕΩΝ. ΕΜΜΑΝ. ΜΑΡΜΑΡΑ

ΣΕΜΙΤΑ 1876

yazısı yer almaktadır. Naosun zemini farklı geometrik biçimlerde kesilmiş mermer plakalar, renkli çakıl taşlarıyla kaplanmıştır (Res. 24). Kilisenin örtüsü, restorasyon sırasında yeni oluklu kiremit ile kaplanmıştır.

Fresko

Bemanın doğu duvarındaki yuvarlak nişlerin üçünün içinde freskolar bulunmaktadır; olasılıkla diğer nişlerde de benzer freskolar yer almaktaymış, ancak bunlar günümüze gelememiştir. Kuzeydeki üçlü niş düzenlemesinin iki yandakinde ve güneydeki üçlü niş düzenlemesinin kuzeydekinde, kadehten çıkan İsa figürleri yer almaktadır. Mavi zemin üzerinde altın rengi, ayaklı bir kadehin üzerinde (içinden çıkan) dizden üzeri gösterilmiş İsa bulunmaktadır. Kızıl-kahve bir giysi içindeki figür ellerini yana doğru açmıştır. Haçlı halesinden ışınlar çıkan İsa'nın yüzü tahrip edilmiştir (Res. 25).

Güney nef duvarının doğu ucunda, neredeyse tüm duvarı kaplayan, günümüze oldukça tahrip olarak gelebilmiş bir sahne bulunmaktadır. Sahnenin alt kısmında, doğu-

da sarı bir kapı dikkat çekmektedir, haleli bir figür kapının tokmağını tutmaktadır. Bu figürün arkasında mavi ve pembe giysileri içinde haleli yedi figür bulunmaktadır. Onların da arkasında bir grup figür durmaktadır. Sahnenin batısında, alevler içinde dört figür bulunmaktadır; öndeki sarı-turuncu giysileri içinde taç takmış bir erkek figürüdür. Bir yöneticiyi tasvir eden bu figürün arkasında, yine aynı renkte giysisi olan bir din adamı seçilebilmektedir. Bu dört figür endişe ve korkulu bir ifade içinde verilmiştir. Bu figürlerin üzerinde sağ elini yukarı kaldırmış, yarı çıplak ve oturan bir erkek figürü, bunun da üzerinde koyu renk giysili figürler seçilebilmektedir. Sahne çok tahrip olduğu için kesin bir tanımlama yapmak zordur ancak, tüm figürler birarada düşünüldüğünde, oturan yarı çıplak figürün İsa, alttaki figürlerin ise “Cennetlik” ve “Cehennemlikler”i yansıttığı, dolayısıyla sahnenin “Mahşer” olduğu düşünülebilir. Orta nefin sağlam kalabilen doğu kubbesinde merkezden dağılan, tek renk çizgisel bir bezeme görülmektedir.

Şirince Çevresi Mabed Kilise

Selçuk’u Şirince’ye bağlayan karayolunun kuzeydoğusunda, Şirince’ye birkaç kilometre mesafede, ilk bakışta yeni inşa edilmiş bir baraka izlenimi veren bir yapı bulunmaktadır. Yapının etrafındaki eskimiş ev eşyaları burasının bir eskicinin deposu olduğunu düşündürmektedir (Res.26). Ancak, yapı yakından incelenince oldukça ilginç özellikler yansıttığı anlaşılmaktadır. Yapı, Şirince çevresinde benzer iki örneğini de tesbit ettiğimiz, küçük boyutlu, basit kiliselerden biridir. Ancak Mabed Kilise’ni diğer ikisinden ayıran önemli bir özellik, Hellenistik dönemde inşa edildiğini düşündüğümüz bir yapının, belki de bir tapınağı duvarları üzerine inşa edilmiş olmasıdır.

Kilise, yer yer 1.60 m. yüksekliğe ulaşan ve dört sırası yüzeyin üstünde kalmış, büyük boyutlu taşlar üzerinde yer almaktadır (Res. 27-28)²³. 7.00 x 3.30 m. boyutlarındaki bir temel üzerine (Plan 3), aynı boyutlar korunarak 3.36 m. yükseklikte, kırma çatılı, tek mekanlı bir kilise inşa edilmiştir (Plan 4) (Res. 27). Kilisenin beden duvarları çamur harcın birleştirdiği molozla inşa edilmiştir. Kilisenin kuzeyinde, içten içe 3.80 x 2.90 m. boyutlarında eski yapıya ait ikinci bir mekanın temel taşları görülebilmektedir.

Tek bir mekandan ibaret kilisenin girişi batı duvarında, eksenin hafif güneyindedir. Naosun kuzey ve güney duvarların, eksenin batısında dikdörtgen iki pencere; doğu duvarında, biri eksende diğeri eksenin kuzeyinde olmak üzere iki, kuzey duvarın doğu köşesinde bir niş bulunmaktadır (Res. 29). Doğu duvardaki nişlerin önünde, tümü doğu duvar boyunca uzanan ve içe çıkıntı yapan bir taş blok bulunmaktadır²⁴. Naosun zeminini topraktır.

(23) Gri renkli tuşlur 50-80 m. genişlik, 30-50 m. yükseklik ve 60-1.50 m. uzunluktadırlar.

(24) Ayin sırasında altar işlevini gördüğünü düşündüğümüz bu çıkıntının bir benzeri Foça’daki H. İoannes kilisesinde de bulunmaktadır bkz. Pekak 1997: 81

Mağara Deresi Kilise

Şirince'nin yaklaşık olarak 500 m. güneydoğusunda, Mağara Deresi Vadisi olarak bilinen vadinin doğusunda, köy mezarlığına yakın bir konumda, Erdem Dağlı adlı kişinin toprakları içinde, günümüzde bahçe evi olarak kullanılan bir kilise bulunmaktadır (Res. 30).

Bir önceki kilise gibi son derecede küçük ve basit kilisenin güneyinde bir ayazma bulunmaktadır (Res. 31)²⁵.

Kilise doğu-batı doğrultusunda uzanan tek bir neften ibarettir (Plan 5). Batı duvar ekseninin güneyindeki dikdörtgen giriş kapısı ahşap kanatlıdır. Batı duvarda, kapının iki yanında kuzeydeki örülmüş iki dikdörtgen niş; kuzey ve güney duvarlarda karşılıklı birer dikdörtgen pencere bulunmaktadır. Naostan bemaya yarım yuvarlak, 0.10 m. yükseklikte bir merdivenle çıkılmaktadır. Doğu duvarda, zeminden 0.86 m. yüksekte, yuvarlak kemerli, eksenindeki diğerlerinden daha geniş üç niş mevcuttur (Res. 32). Nişlerin alt seviyesinde, içe taşkın taş levhalar bulunmaktadır. Bemanın kuzey duvarında yarım yuvarlak bir niş mevcuttur. Naosun zemin düzgün olmayan taş levhalarla kaplıdır.

Kilise kaba yonu kesme taş ve çamur harçla inşa edilmiş, içten tamamen, dıştan kısmen badanalanmıştır.

Elemen Mevkii Kilise

Şirince'nin 2 km. kuzeydoğusundaki Elemen mevkiinde, Mehmet Balaban adlı kişinin topraklarında önceki iki kiliseye benzer üçüncü bir kilise bulunmaktadır (Res. 33).

Yapı doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı ve tek bir mekandan ibarettir (Plan 6)²⁶. Önceki iki kiliseden farklı olarak, doğuda dışa taşkın yarım yuvarlak, zemine dekinen bir apsis ve ekseninde dışa daralan bir pencere bulunmaktadır. Apsisin kuzeyinde, zeminin 0.70 m. üstünde yuvarlak kemerli bir niş mevcuttur (Res. 34). Kiliseye giriş, batı duvar eksenindedir. Naosun güney duvarında, eksenin batısında dikdörtgen bir niş, doğusunda dikdörtgen bir pencere; kuzey duvarında eksenin doğusunda benzer bir pencere ile yarım yuvarlak bir niş bulunmaktadır.

Beden duvarlarında kaba yonu kesme taş ve tuğla, apsis ve nişlerin kemerlerinde tuğla malzeme kullanılmıştır. Kilisenin içinde nereden geldiğini saptayamadığımız Bizans dönemine ait bir sütun başlığı (Res. 35) ile bir kaide bulunmuştur²⁷. Kilisenin kuzeybatısında, yeni inşa edilmiş bir hayvan barınağı mevcuttur.

(25) Kilise içten içe 6.77 x 3.65 m. boyutlarındadır. Batı ve kuzey duvarlar 0.60 m., güney duvar 0.95 m. kalınlıktadır; doğu duvarın kalınlığı ölçülememiştir. 0.85 m. yüksekliğinde bir giriş oyuğu bulunan ayazma güney duvardan 6.55 m. mesafededir,

(26) Naos 4.70 x 3.05 m. boyutlarındadır.

(27) Başlığın üst ölçüsü 0.28 x 0.28 m., alt çapı 0.20 m. ve yüksekliği 0.26 m.'dir. Kompozit tipteki başlığın boyutları, templon sütununa ait olması gerektiğini düşündürmektedir.

Karıncalı Yokuş, Yapı

Şirince'nin yaklaşık 3 km. kuzeydoğusundaki Karıncalı Yokuş mevkiinde, deniz seviyesinden 410 m. yüksekte, Naim Gülümser'in arazisi içinde bir yapı kalıntısı bulunmaktadır. Büyük bir bölümü otlar-bitkiler içinde kalan yapının zemini, çöken örtü sisteminin molozuyla dolmuştur. Şirince'nin yakınındaki en yüksek tepelerden birinin üzerindeki yapıya yaklaşınca kule benzeri iki paye görülmektedir (*Res. 36*). İşlevini ve dönemini saptayamadığımız yapı doğu-batı yönünde dikdörtgen planlıdır (*Plan 7*). Kemer izlerinden anlaşıldığı kadarıyla 'L' biçimindeki bu payeler ile doğudaki duvar payeleri, batıda yaklaşık kare planlı, baldekan şemasında bir mekan (A mekanı) oluşturmaktadırlar; ancak bu mekanın (varsa) örtü sistemini tanımlayacak ip ucu bulunmamaktadır. Ölçüler gözönüne alındığında, A mekanının kubbe ile örtülü olduğu varsayılabilir²⁸. A mekanının doğusunda, doğu-batı doğrultusunda uzanan bir mekan (B mekanı) ve bu mekanın içinde ikinci bir mekan (B1 mekanı) bulunmaktadır (*Res. 37*)²⁹.

B mekanının batı duvarında eksende A mekanına geçişi sağlayan bir kapı, kapının iki yanında yuvarlak kemerli iki niş bulunmaktadır. B mekanının güney duvarı bugünkü zemin seviyesinden itibaren yıkıktır; kuzey duvarı ise, doğudan batıya doğru yükselerek batıda yaklaşık 3.00 m.'ye ulaşmaktadır. Kuzey duvarın batı köşesinde altı üstlü iki niş görülmektedir. Gerek nişlerde, gerek duvarın yıkılan bölümlerinde görülen künkler yapının içine, dışarıdan su getirildiğini kanıtlamaktadır (*Res. 38*).

B'nin kuzeydoğusundaki B1 mekanına, batı duvarının güney köşesindeki kapı ile geçilmektedir. Mekanın zemini molozla dolmuştur ve yer yer çöküntüler görülmektedir³⁰. Doğu duvarda eksene simetrik iki niş bulunmaktadır.

Yapı sarı, yeşil, kahve ve siyah renkli kaba yonu taş malzeme kullanılarak inşa edilmiştir, taşlar arasında yer yer tuğla malzeme kullanılmıştır. A ve B mekanlarında duvar kalınlığı yaklaşık olarak 1.00 m. iken B1 mekanının batı ve güney duvarları 0.60 m. kalınlığa sahiptir ve olasılıkla sonradan inşa edilmiştir. A mekanının payelerini bağlayan kemerlerinde çift sıra (*Res 39*), duvarlardaki nişlerin kemerlerinde tuğla kullanılmıştır.

Cibe, Yapı

İşlevini ve dönemini saptayamadığımız bir diğer yapı, Selçuk'un kuzeyindeki Cibe mevkiindedir. Yapı kalıntısı Mehmet Karapınar adlı kişinin çiftlik evinin yakınındadır. Yapı kalıntısının ayakta kalan duvarları tümüyle bitkilerle kaplıdır ve bilen biri tarafından gösterilmediği takdirde farkına varmak olanaksızdır (*Res. 40*). Mehmet Karapınar

(28) Mekan 5.12 x 4.30 m. boyutlarındadır. Payelerin uzun kenarları 1.70 m. kalınlığa sahiptir.

(29) Doğu-batı doğrultusundaki mekan 4.50 x 3.10 m. boyutlarındadır.

(30) Bizi yapıya götüren Şirinceli rehberimiz, yapının aslında iki veya daha çok katlı olduğunu, çocukluklarında alt kata dehlizlerden geçerek girdiklerini belirtmiştir, ancak bizim bu konuyu araştıracak vaktimiz olmamıştır.

nar'ın kalıntıyı bize göstermesinden sonra, elimizdeki yetersiz araçlarla giriş kapısı ve bazı duvarları bitkilerden temizleyebildik. Temizleme işleminden sonra yapının kuzey duvarının 8.50 m.'si ve doğu duvarının 4.75 m. kadarını açığa çıkarabildik (*Plan 8*). Duvarlar yaklaşık 5.00 m. yüksekliğe ve 1. M. kalınlığa sahiptir. Yapının içi molozla dolu olduğu için, diğer duvarların sınırlarının tesbiti mümkün olmamıştır.

Kuzey duvarın batısında, dışa çıkıntılı dar bir kapı tesbit edilmiştir (*Res. 41*). Devşirme bir lentosu bulunan kapının üstünde yuvarlak kemerli bir niş bulunmaktadır³¹.

Yapıda malzeme olarak moloz taş, kaba yonu kesme taş, devşirme malzeme ve yer yer tuğla kullanılmıştır. Kapının üzerindeki kemerde ve niş kemerinde tuğla malzeme görülmektedir.

Son Söz

1997 yılının Temmuz ayında, Selçuk çevresinde yaptığımız yüzey araştırması sırasında 18. ve 19. yüzyıllarda gayrimüslim tebaanın imar etkinliklerine ait az sayıda mimari eser tesbit edilebilmiştir. Halbuki, yazımızın ilk bölümünde ele alınan demografik yapı gözönüne alındığında, özellikle 19. yüzyılda yoğun Ortodoks Rum nüfus barındıran bölgede daha çok sayıda dini mimari örneği bulunması gerekmektedir. Ancak, bu eserlerin büyük bir bölümü ilgisizlik ve "yoksayma" nedeni ile son 75 yılda ortadan kalkmış olmalıdır. F. İlter'in son derece de doğru bir tesbiti ile "... Anadolu'nun tarihsel kent dokusu bütünü içinde önemle yar alan azınlık kiliseleri, eski kültür değerlerinin hızı yok oluş sürecinde, gözden çıkarılmış yapılar arasında başta gelmektedir"³²

Anadolu'da 1980'li yıllardan beri yaptığımız araştırma gezilerinde, belirtilen döneme ait çok sayıda mimari eserin bakımsızlık/ilgisizlik nedeni ile günbegün yok olduğunu gözlemliyoruz. Kültür Bakanlığı'nda, diğer dönemler için olduğu gibi, 18.-19. yüzyıllara ait gayrimüslim vatandaşların inşaa ettiği/ettirdiği yapılara ait bir envanterin dahi bulunmaması bu görüşümüzü desteklemektedir. Halbuki, daha önceki yayınlarımızda da değindiğimiz gibi, bu eserler Anadolu topraklarında bulunan, inancı ne olursa olsun Anadolu insanının özgün yaratıdır; yani bizimdir, bizdendir. Asıl ilgi ve uzmanlık alanımızın Bizans mimarisi olmasına karşın, 18.-19. yüzyılda Osmanlı yönetimindeki gayrimüslim tebaanın imar faaliyetleri ile de ilgilenmekteyiz. Bu konuda çalışan birkaç mestektaşımızın çabaları ve yayınları, henüz genel değerlendirmeler, sentezler yapmaya yetecek düzeyden uzaktır; hala bu eserlerin tanıtımı aşamasındayız³³. Ancak bu çalışmalar ilerledikten sonra, elde edilen bilgiler birarada değerlendirilebilip, gerek ken-

(31) Kapı bugün, 1.80 m. yükseklik, 0.90 m. genişliktedir. Kermer lento 0.50 m. kalınlıktadır.

(32) İlter 1993: 230

(33) İl Yıllıkları gibi genel yayınlar dışında, bu konuyla doğrudan ilgilenen Türk bilim adamı sayısı oldukça azdır. Bu kişiler arasında Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nden Prof.Dr. Fügen İlter, Anadolu Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü Başkanı, hocam Doç. Dr. Ebru Parman ve Zafer Karaca'yı anmak isterim.

di içlerinde, gerek dönemin Osmanlı mimarisi ve sanatı ile birlikte ele alınabilecek düzeye erişecektir³⁴.

Selçuk çevresindeki mimari eserler gözönüne alındığında, günümüze gelebilen yapıların sayılarının azlığı nedeniyle, genel bir değerlendirmeye gitmek zordur. İzmir-Aydın tren yolunun yapımı ile birlikte, bölgenin önemli, belki de en önemli yerleşimi haline gelen Selçuk'ta, bu yüzyılda önemli sayıda Rum vatandaşı yaşamıştır. Bunlara ait dini yapının bugün Selçuk'ta bulunmaması oldukça ilginçtir. Aynı şekilde, Selçuk çevresinde sadece Şirince içi ve çevresinde kilise bulunmakta, diğer yerleşimlerde ise raslanmamaktadır. Şirince'deki iki kiliseden biri bir süre cami olarak kullanıldığı için günümüze gelebilmiştir kanısındayız; bu kilisenin başlatılan restorasyonunun bir an önce bitirilmesini dileriz. Şirince'deki ikinci kilise (H. Iannes Prodromos) ise ancak Amerikalı bir ailenin maddi yardımıyla restore edilebilmiştir. Her iki kilise de mimari özellikleriyle dikkat çekicidir; özellikle H. Ioannes Prodromos kilisesinde farklı örtü sistemlerinin denenmiş olması açısından önem taşımaktadır. Ayrıca, her iki kilisede de bulunan "Kadehten Çıkan İsa" figürleri ikonografik açıdan, bilebildiğimiz kadarıyla, özgündür.

Şirince çevresinde saptadığımız üç kilise (Mabed Kilise, Elemen Mevkii Kilise ve Mağara Deresi Kilisesi) gerek boyutları gerek basit inşaa teknikleriyle mimar ve proje gerektirmeyen "Halk Mimarisi"nin ilginç örneklerindedir. Bu kiliseler konumları ve boyutlarıyla, 1908 İzmir Salnamesi'nde belirtildiği gibi (bkz. s. 125-126), yazları büyük zamanlarını bahçelerde çalışarak geçiren Şirince sakinlerinin "bağ-bahçe kiliseleri" olarak değerlendirilmelidir kanısındayız. Gerçekten de bu ufak kileseler birer mimari şaheser değillerdir, ancak yine de 19. yüzyılda bu bölgede yaşayan insanların sosyal yaşamları ve dini inançlarına bağlılıklarını göstermektedirler. Bu nedenle, zor olduğunu bildiğimiz halde, bu yapıların da korunmasının kaçınılmaz olduğu düşüncesindeyiz.

Karıncalı Yokuş ve Cibe'de yapıların dönem ve işlevlerini tesbit edebilmek, ancak buralarda yapılacak bilimsel sondaj veya kazılar sonucunda saptanabileceğini düşünüyoruz. Özellikle Karıncalı Yokuş'taki yapı anıtsallığı gözönüne alındığında böyle bir çabaya değer görünmektedir³⁵.

(34) Bu amaçla iki yıldır sürdürdüğüm projenin bir bölümü olarak Kappadokya bölgesi ele alınmıştır. Bölge içindeki Nevşehir ve Niğde illerindeki yapılar çalışılmış ve yayına sunulmuştur. Çalışmamız Aksara, Kırşehir ve Kayseri illeri ile devam ettirilmektedir. Bu vesile ile Hacettepe Üniversitesi Araştırma Fonu'na, maddi desteklerinden dolayı teşekkür ederim.

(35) Selçuk-Şirince karayolu üzerindeki su değiremeni ile, Şirince'deki okul binası kanımızca 19. yüzyıla ait diğer önemli yapılardır ve çalışılmayı beklemektedirler.

Kaynakça

Augustinos

1997 G. Augustinos, Küçük Asya Rumları. Ondokuzuncu Yüzyılda İnanç, Cemaat ve Enstitite (çev. D. Evci), Ankara

Bozkurt

1996 G. Bozkurt, Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914), Ankara

Berber

1997 Sancılı Yıllar: İzmir 1918-1922. Mütareke ve Yunan İşgali Döneminde İzmir Sancağı, Ankara

İlter

1991 Fügen İlter, iDoğaya Bırakılmış Bir Akdeniz Yerleşmesi: Kaya Köy (Levisi) ve Kiliseleri", Belleten LV Ağustos, Ankara, 473-482

1993 "Batı Anadolu Azınlık Kiliselerinden İkonografik Belirlemeler ve Kimi İrdelemeler", Sanat Tarihinde İkonografik Araştırmalar, Güner İnal'a Armağan, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Armağan Dizisi: 4, Ankara, 213-238

1994 "Bazı Örneklerle Osmanlı Dönemi Mimarlığında XIX. Yüzyıl Ege Bölgesi Kiliseleri: Gökçeada (İmroz), Ayvalık, Selçuk, Şirince (Kırkica) Köyü", Türk Tarih Kongresi 5-9 Eylül 1990, Ankara, 1987-2000

Karpat

1985 Ottoman Population 1830-1914. Demographic and Social Characteristics, Medison

Pekak

1997 M. Sacit Pekak, "18.-19. Yüzyıllarda Anadolu'da Yaşayan Gayrimüslimlerin İmar Faaliyetleri ve Foça'daki Post-Bizans Kiliseleri", Geçmişten Günümüze Foça, Uluslararası Sempozyumu 23-25 Ağustos, 1996, Ankara , 75-90

Uğurluoğlu

1983 Şirince'deki Tarihsel Dokunun Korunması ve Turizm Amaçlı Kullanımı, Ankara

Res. 1) Şirince, Kilise 1 Kuzey Cephe

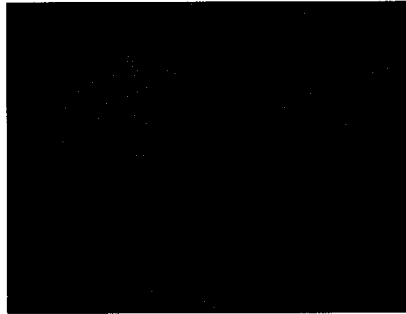
Res. 2) Şirince, Kilise 1 Batı Cephe

Res. 3) Şirince, Kilise 1 Naos, Doğuya Bakış

Res. 4) Şirince, Kilise 1 Güneydoğu Cephe

Res. 5) Şirince, Kilise 1 Güneydoğu Cephe
(Uğurluoğlu 1983'den)

Res. 6) Şirince, Kilise 1 Gynekaion Kemerleri

Res. 7) Şirince, Kilise 1 Güney Duvar ve Tonoz (Frsko)

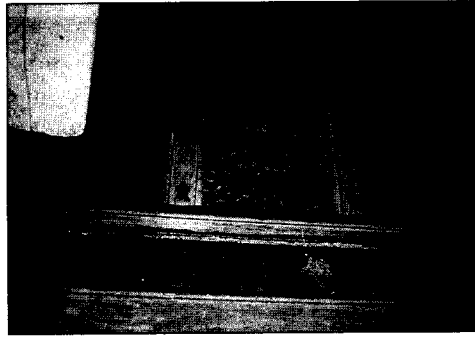
Res. 8) Şirince, Kilise 1 Güney Duvar ve Tonoz (EjderKabartması)

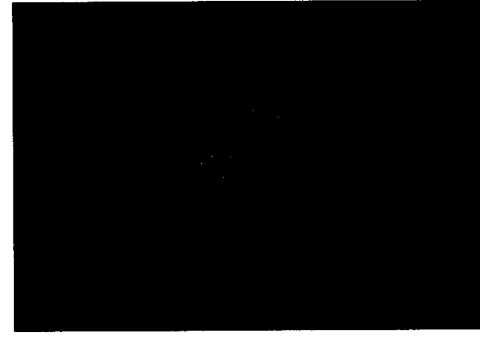
Res. 9) Şirince, Kilise 1 Fresko (Markos)

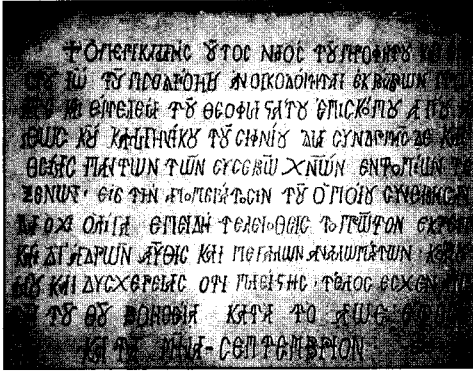
Res.10) Şirince, Kilise 1 İkonostasis

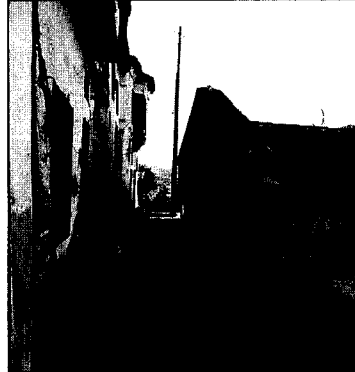
Res.11) Şirince, Kilise 1 İkonostasis (ayrıntı)

Res.12) Şirince, Kilise 1 İkonostasis, Güzel Kapı

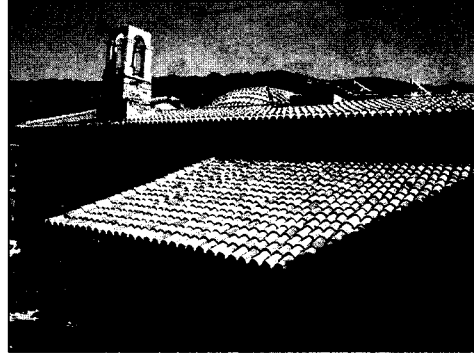
Res.13 Şirince, Kilise 2 (H. Ioannes Prodromos Kilisesi), Kitabe

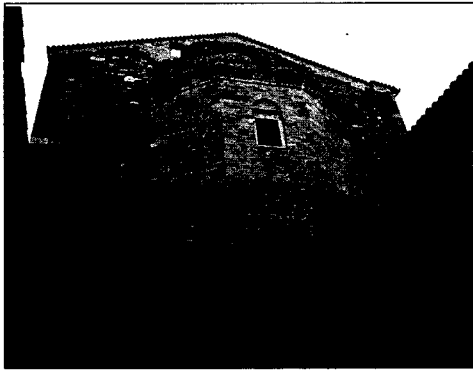
Res.14 Şirince, Kilise 2 (H. Ioannes Prodromos Kilisesi) Güneybatı Cephe

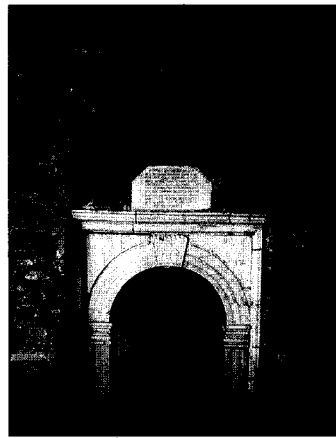
Res.15 Şirince, Kilise 2 (H. Ioannes Prodromos Kilisesi) Güney Cephe

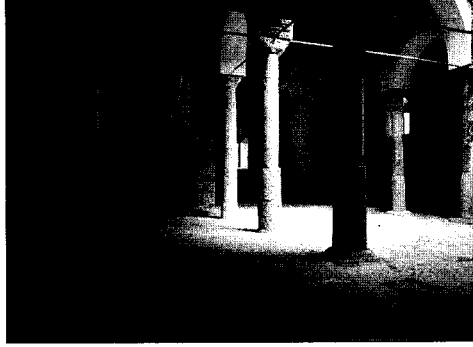
Res.16 Şirince, Kilise 2 (H. Ioannes Prodromos Kilisesi) Kuzey Cephe

Res.17 Şirince, Kilise 2 (H. Ioannes Prodromos Kilisesi) Doğu Cephe

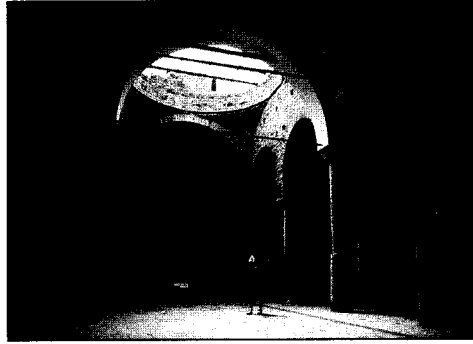
Res.18 Şirince, Kilise 2 (H. Ioannes Prodromos Kilisesi) Giriş Kapısı

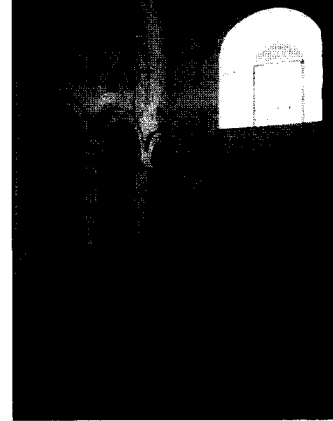
Res.19) Şirince, Kilise 2 (H. Ioannes Prodromos Kilisesi), Naos Doğuya Bakış

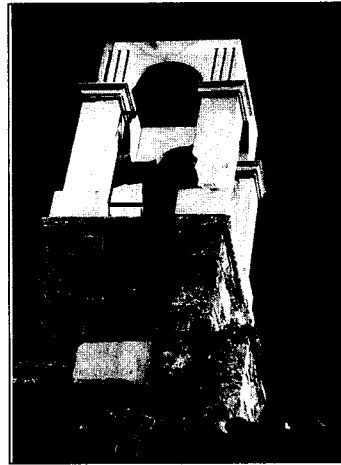
Res.20) Şirince, Kilise 2 (H. Ioannes Prodromos Kilisesi), Orta Nef Örtü Sistemi

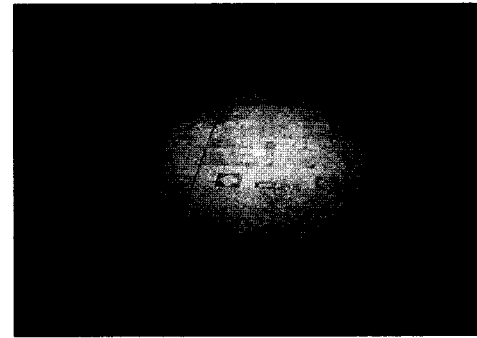
Res.21) Şirince, Kilise 2 (H. Ioannes Prodromos Kilisesi), Naos Batıya Bakış

Res.22) Şirince, Kilise 2 (H. Ioannes Prodromos Kilisesi), Bema Güneye Bakış

Res.23) Şirince, Kilise 2 (H. Ioannes Prodromos Kilisesi), Çan Kulesi

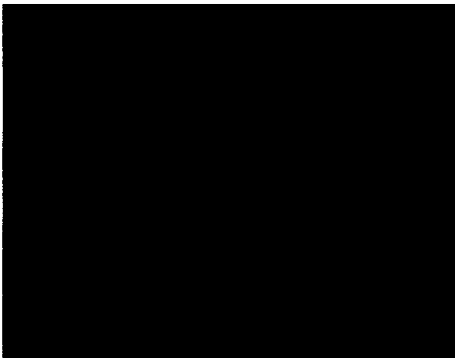
Res.24) Şirince, Kilise 2 (H. Ioannes Prodromos Kilisesi), Naos Zemini

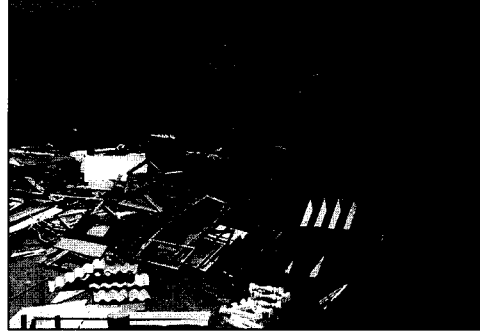
Res.25) Şirince, Kilise 2 (H. Ioannes Prodromos Kilisesi), Fresko

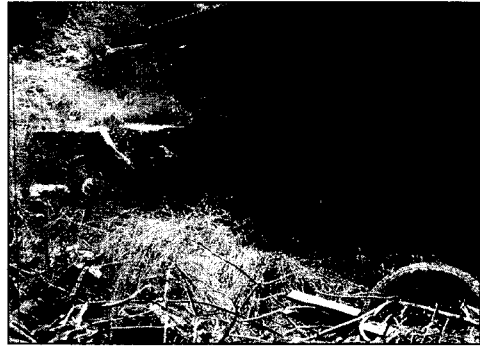
Res.27) Maded Kilise Batı Cephe

Res.29) Maded Kilise Naos Doğuya Bakış

Res.26) Maded Kilise Güney Cephe

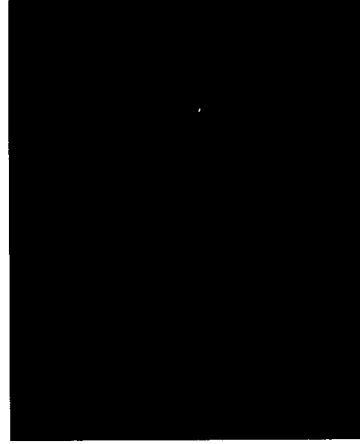
Res.28) Maded Kilise Kuzey Cephe

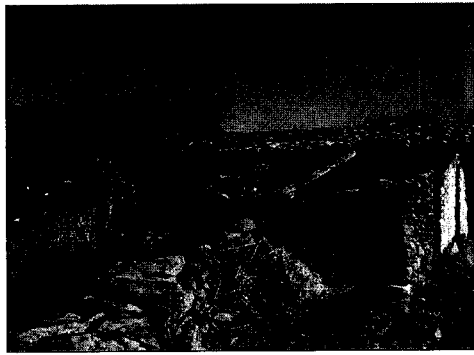
Res.30) Mağara Deresi Kilise, Kuzeybatı Cephe

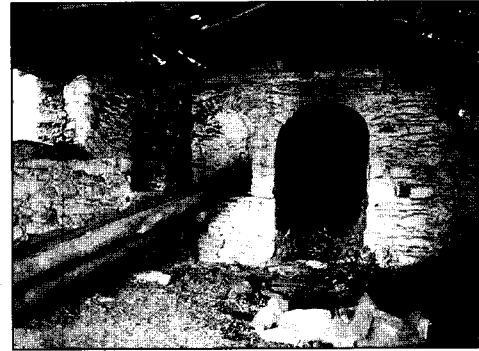
Res.31) Mağara Deresi, Ayazma

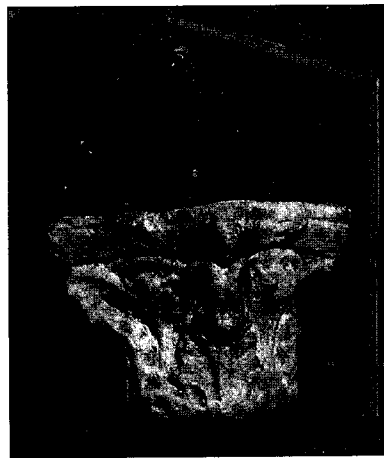
Res.32) Mağara Deresi Kilise, Naos Doğuya Bakış

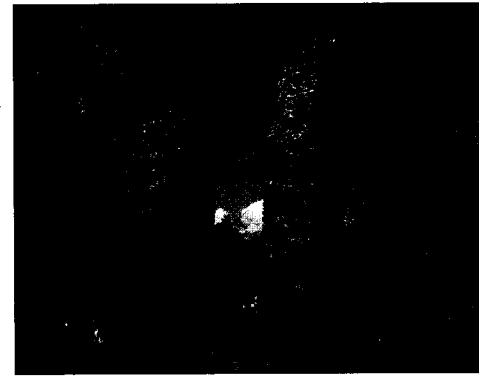
Res.33) Elemen Mevkii Kilise Kuzeybatı Cephe

Res.34) Elemen Mevkii Kilise Naos Doğuya Bakış

Res.35) Elemen Mevkii, Sütun Başlığı

Res.36) Karıncalı Yokuş Mevkii, Yapı Genel Görünüm

Res.37) Karıncalı Yokuş Mevkii Yapı Battıya Bakış

Res.38) Karıncalı Yokuş Yapı Mevkii, Duvar İçindeki Su Künkü

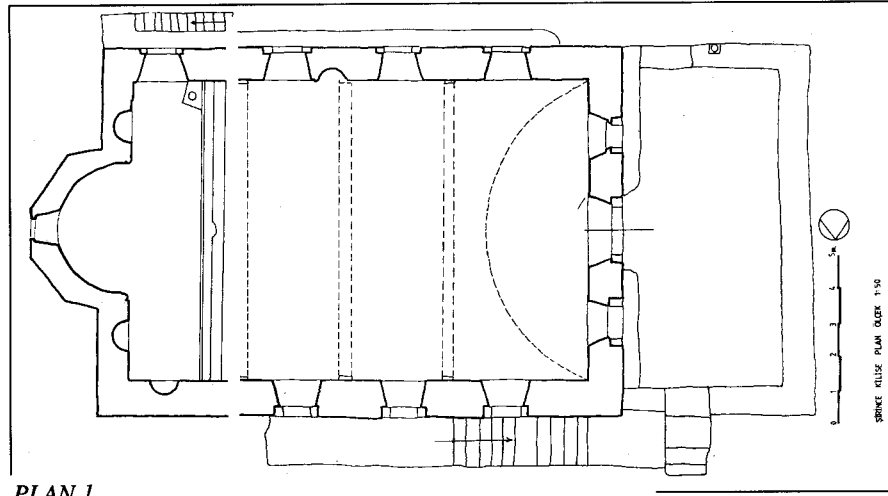
Res.39) Karıncalı Yokuş Mevkii Yapı, A Mekanı Kemerli

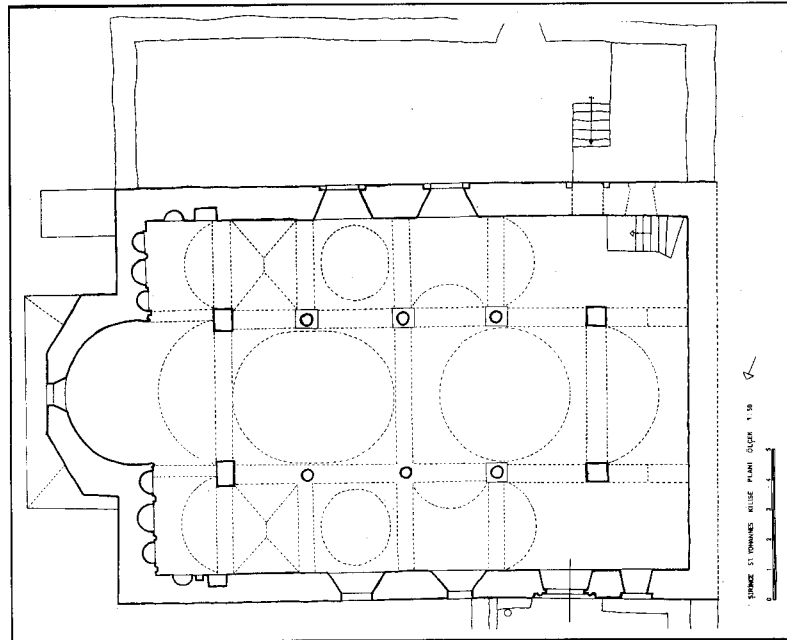
Res.40) Cibe, Yapı Genel Görünüm

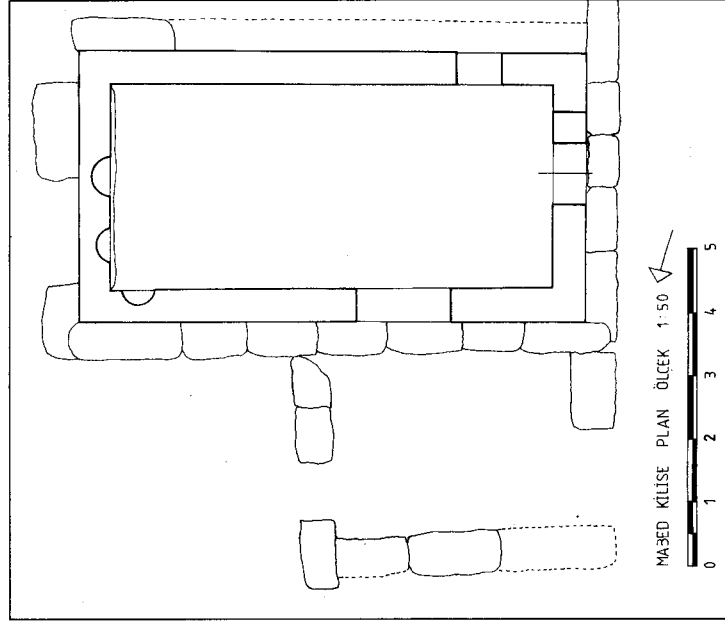
Res.41) Cibe, Yapı Giriş Kapısı

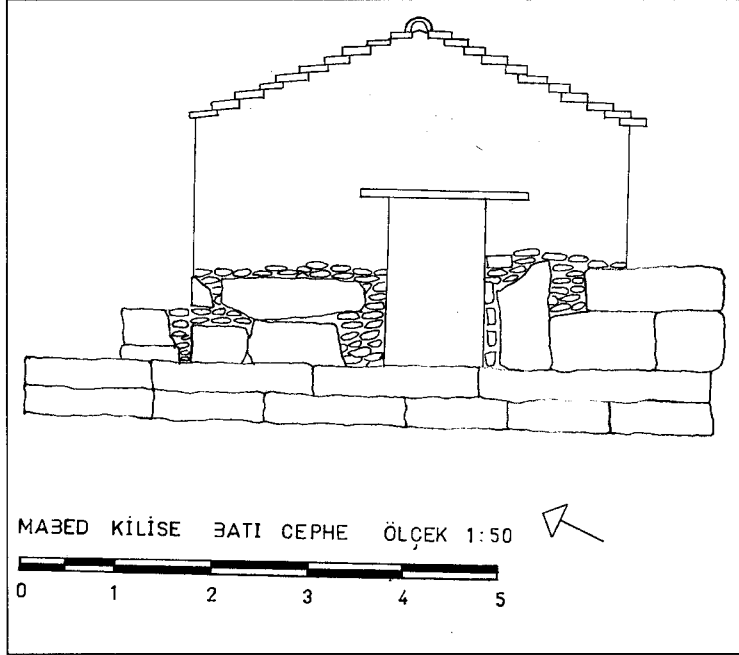
PLAN 1

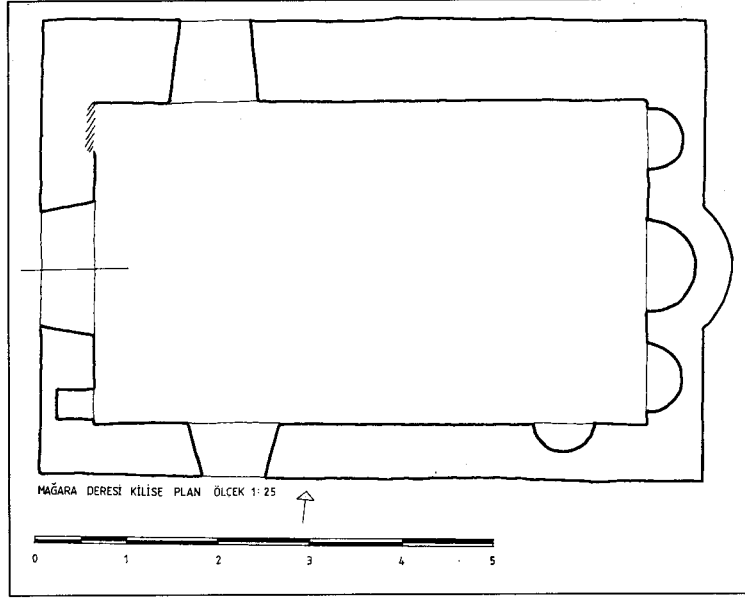
PLAN 2

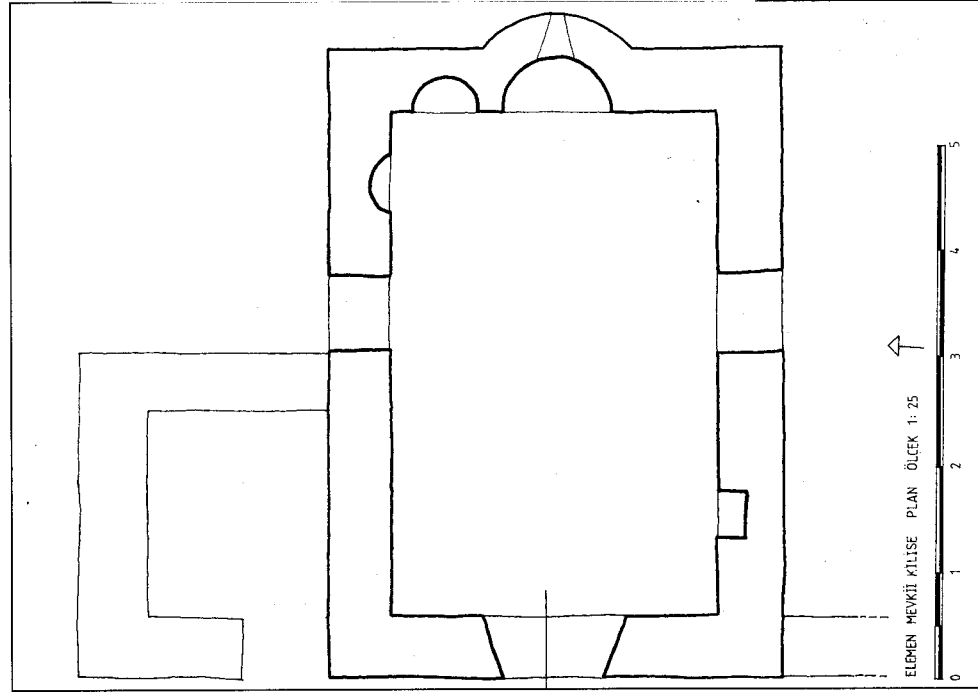
PLAN 3

PLAN 4

PLAN 5

PLAN 6

